ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

MARKAZIY OSIYOGA ISLOM DININI KIRIB KELISHI

Abdujabborova Madinaxon Sobirjon qizi
Norinov Muzaffar Rahmonjonovich
Risqulova Shohsanam Avazbek qizi
Namangan viloyati Namangan Shahar
University of Business and Science
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20139163

Annotasiya. Mazkur maqolada islom dinini markaziy Osiyoga kirib kelishi va tarqalishi haqida ma'lumotlar beriladi. Islomni markaziy osiyo hududiga kirib kelishining asosiy yo'llari, jumladan, Ipak yo'li savdo yo'llari, harbiy yurishlar va arab sarkardasi Qutayba ibn Muslimning faoliyati ko'rib chiqiladi. Markaziy Osiyo aholisining islomni qabul qilishi, uning madaniy, ijtimoiy va siyosiy sohalarga ta'siri alohida yoritilgan.
Kalit so'zlar: Islom dini, Markaziy Osiyo, harbiy yurishlar, Ipak yo'li, Qutayba ibn Muslim, madrasalar, tarixiy rivojlanish.

Annotation. This article provides information about the arrival and spread of Islam in Central Asia. The main through which Islam entered the region are examined, including the Silk Road trade routes, military campaigns and the activities of the Arab commander Qutayba ibn Muslim. The process of the local population's acceptance of Islam, as well as impact on cultural, social and political sphares, is highlighted separately.
Keywords: Islam, Central Asia, military campaigns, Silk road, Qutayba ibn Muslim, faith schools, historical development.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы проникновения и распространения ислама в регион, включая торговые маршруты Великого шелкового пути, военние походы а также деятельность арабского полководца Кутейба ибн Муслим. Отдельное внимание уделяется процессу принятия ислама населением Центральной Азии, а также его влинию на культурную, социальную и политическую сферы.
Ключевые слова: Ислам, Центральная Азия, военные походы, Великий Шелковый путь, Кутейба ибн Муслим, медресе, историческое развите.

Kirish

Islom dini VII asrda Arabiston yarimorolida paydo bo‘lib, qisqa vaqt ichida o‘zining madaniy-axloqiy qadriyatlari, ilm-fan va madaniyatga bo‘lgan e'tibori bilan butun dunyoga keng tarqaldi. Markaziy Osiyo mintaqasidagi davlatlar jahondagi eng qadimiy sivilizatsiyalardan biri hisoblanadi. Bu hududga Islom dinining kirib kelishi nafaqat diniy, balki ijtimoiy-madaniy va siyosiy hayotga ham chuqur ta'sir ko‘rsatdi (Bartold, 1990). Muhammad alayhissalomning chaqiriqlari asosida vujudga kelgan Islom dini, yagona Xudoga e'tiqod, bandalarga tenglik va adolat tamoyillari bilan ajralib turdi. Qur'on, sunnat va hadislar majmuasi musulmonlarga shariat yo‘lini belgilab berdi. Islomning qisqa fursatda tarqalishi Arabiston mintaqalarida ijtimoiy barqarorlik va siyosiy birlashuvni ta'minladi. Qisqa vaqt ichida Sharqiy va G‘arbiy hududlarga keng tarqaldi.

Islom dini Markaziy Osiyoga asosan ikki yo‘l orqali kirib kelgan: birinchisi – tijorat va savdo yo‘llari orqali, ikkinchisi esa siyosiy faoliyat va harbiy yurishlar natijasida (Al-Istaxriy, 1961). Savdo va madaniy almashinuv markazi bo‘lgan Ipak yo‘li hududi arab savdogarlari, sufiya shayxlari va ziyoli mutafakkirlar orqali Islom g‘oyalarini mintaqaga olib kirdi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi yirik shaharlarda savdo karvonlari harbiy yurishlardan avval Islomning dastlabki urug‘larini sochdi (Ibn Havqal, 1938). Arablar tomonidan amalga oshirilgan dastlabki bosqinchilik harakatlari mintaqa aholisining Islomni qabul qilishiga olib keldi, lekin bu jarayon asta-sekin amalga oshdi. Dastlabki davrda arablarning ko‘p sonli harbiy yurishlari, jumladan, Ummaviylar va Abbosiylar davrida amalga oshirilgan yurishlar natijasida Movarounnahr va Xorazm viloyatlarida Islom hukmronlik qila boshladi (At-Tabariy,

2002). Bundan tashqari, Islom dini yoyilishida Qutayba ibn Muslimning ham o‘rni katta. Uning Movarounnahr va Xurosonga yurishlari Islom tarixida muhim o‘rin egallagan harbiy ekspansiyalar sarasiga kiradi (Al-Balazuriy, 1987). Qutayba ibn Muslim tomonidan mahalliy aholini Islom diniga kiritish dastlab qattiq qarshilikka uchragan. Shu yo‘l bilan Buxoro va boshqa shaharlarda musulmonchilik mustahkamlangan (At-Tabariy, 2002).

Adabiyotlar tahlili

Markaziy Osiyoga Islom dinining kirib kelishi va tarqalishi ko‘plab tarixchilar tomonidan o‘rganilgan. Bu mavzuni yoritishda asosan qadimgi arab tarixchilari va zamonaviy olimlarning ilmiy ishlaridan foydalaniladi. Dastlabki manbalar sifatida Al-Istaxriy va Ibn Havqal Markaziy Osiyo shaharlari, savdo yo‘llari va aholining hayoti haqida muhim ma’lumotlar qoldirgan (Al-Istaxriy, 1961; Ibn Havqal, 1938). Bundan tashqari, At-Tabariy va Al-Balazuriy asarlarida arablarning Movarounnahr hududiga yurishlari va Islom dinining tarqalishi haqida ma’lumotlar berilgan (At-Tabariy, 2002; Al-Balazuriy, 1987).

Zamonaviy olimlardan Vasily Bartold Islomning Markaziy Osiyoga kirib kelishini batafsil tahlil qilgan (Bartold, 1990). Shuningdek, Richard Frye va Marshall Hodgson Islom sivilizatsiyasining rivojlanishi haqida muhim ilmiy qarashlarni ilgari surgan (Frye, 1975; Hodgson, 1974). Umuman olganda, ko‘rib chiqilgan adabiyotlar Islom dini Markaziy Osiyoga asosan savdo-madaniy aloqalar va harbiy yurishlar orqali kirib kelganini ko‘rsatadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda Markaziy Osiyoga Islom dinining kirib kelishi va tarqalish jarayonini o‘rganishda kompleks yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot tarixiy manbalar tahlili, qiyosiy-tarixiy metod va mantiqiy umumlashtirish usullariga asoslandi (Bartold, 1990). Tadqiqot jarayonida Islomning mintaqaga kirib kelishida savdo-madaniy aloqalar hamda harbiy-siyosiy yurishlarning o‘rni qiyosiy tarzda o‘rganildi (At-Tabariy, 2002; Al-Istaxriy, 1961).

Natijalar

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida Markaziy Osiyoga Islom dinining kirib kelishi ko‘p omilli va bosqichma-bosqich kechgan tarixiy jarayon ekanligi aniqlandi (Bartold, 1990). Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Islomning mintaqaga kirib kelishi asosan savdo va madaniy aloqalar orqali amalga oshgan. Buyuk Ipak yo‘li orqali harakatlangan arab savdogarlari va diniy targ‘ibotchilar Islom g‘oyalarini mintaqaga olib kirgan (Ibn Havqal, 1938). Natijada Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar Islom madaniyatining dastlabki tarqalish o‘choqlariga aylangan.

Qiyosiy-tarixiy tahlil natijalari Islomning keng miqyosda yoyilishi harbiy-siyosiy omillar bilan ham bog‘liq bo‘lganini ko‘rsatadi. VIII asr boshlarida Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi yurishlar natijasida arablar Movarounnahr hududida siyosiy nazorat o‘rnatgan (At-Tabariy, 2002). Mahalliy aholi tomonidan Islom dinining qabul qilinishi esa uzoq davom etgan murakkab jarayon bo‘lgan (Al-Balazuriy, 1987).

Tadqiqot natijalari Islomning mintaqaga kompleks ta’sir ko‘rsatganini tasdiqlaydi. Islom kirib kelishi bilan huquqiy tizim, ta’lim va madaniy hayotda muhim o‘zgarishlar yuz berdi. Xususan, madrasa va masjidlar faoliyati kengayib, ilm-fan rivoji uchun qulay sharoit yaratildi. Keyinchalik esa Buxoro va Samarqand Islom ilm-fanining yirik markazlariga aylangan (Frye, 1975).

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari Islom dinining Markaziy Osiyoga kirib kelishi bir nechta omillarning o‘zaro ta’siri natijasida amalga oshgan murakkab tarixiy jarayon ekanligini ko‘rsatadi (Bartold, 1990). Savdo yo‘llari orqali Islom g‘oyalari asta-sekin yoyilib, mahalliy aholi orasida madaniy almashinuv orqali tarqalgan (Al-Istaxriy, 1961). Shu bilan birga, Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi yurishlar Islomning siyosiy jihatdan mustahkamlanishiga olib kelgan (At-Tabariy, 2002).

Bundan tashqari, Islomning Markaziy Osiyoga kirib kelishi nafaqat diniy sohada, balki ilmiy va madaniy rivojlanishda ham muhim ahamiyat kasb etgan. Natijada Markaziy Osiyo keyinchalik Islom sivilizatsiyasining yirik ilmiy markazlaridan biriga aylangan (Hodgson, 1974).

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Islom dinining Markaziy Osiyoga kirib kelishi uzoq davom etgan va bosqichma-bosqich amalga oshgan tarixiy jarayon bo‘lgan (Bartold, 1990). Islom savdo aloqalari va harbiy yurishlar orqali yoyilib, vaqt o‘tishi bilan mahalliy aholi tomonidan qabul qilingan. Islomning tarqalishi nafaqat diniy hayotga, balki madaniy va ilmiy rivojlanishga ham katta ta’sir ko‘rsatgan (Frye, 1975). Shu sababli Markaziy Osiyo keyinchalik Islom olamining muhim ilmiy va madaniy markazlaridan biriga aylangan (Hodgson, 1974).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Balazuriy. (1987). *Futuh al-Buldan*. Qohira: Dar al-Kutub.
2. Al-Istaxriy. (1961). *Kitab al-Masolik va-l-Mamolik*. Beirut: Dar Sadir.
3. Bartold. (1990). *Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida*. Toshkent: Fan.
4. Frye. (1975). *The Golden Age of Persia*. London: Weidenfeld & Nicolson.
5. Hodgson. (1974). *The Venture of Islam*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Ibn Havqal. (1938). *Kitab Surat al-Arz*. Beirut: Dar Maktabat al-Hayat.
7. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. (2010). *O‘zbekiston tarixi*. Toshkent: Fan.
8. At-Tabariy. (2002). *Tarixi Tabariy*. Toshkent: Sharq nashriyoti.